

שבהן. בימי בית שני הייתה מחלוקת בין צדוקים לפראושים. ומחלוקות רבות התעוררו - או ראיות היו להתעורר - בתקופת הגלות, כל אימת שקמה אישיות או תנוצה שהייתה בפיה בשורה חדשה. המשנה, התלמוד והמסורת, הרמב"ם, השולchan ערוך, הוזהר, החסידות - ולהבדיל מהם שבתי צבי - כל אלה היו יכולים לפצל את ישראל לשני עמים, שאינם באים בקשרי חיתון זה עם זה ואין יכולם להתפלל זה עם זה. והן מדבר בעם המפוזר בארבע כנפות הארץ; עצם הריחוק הגאוגרפי שבין הגלויות היה יכול להביא לידי יצירת שני עמים או שתי דתות. אך לא כך אירע; אלא עדין ישראל גוי אחד בארץ. כל הגלויות וכל העדות קיבלו את נוסח המסורת, את דין המשנה והتلמוד, את חוקת השולchan ערוך; וכבר נשתחחו כל המחלוקות שהסתערו בשעתן את הלבבות; וכבר שככה אפילו המחלוקת שהתעוררה על ידי החסידות, וזו נחשבת הימים זרים בין הזרמים השונים היוצאים ממקור ישראל. כל זאת בתקופה שבה הנצרות והאסלאם התפלגו לדתות אחדות, שמאמיניהם אינם יכולים להתפלל זה עם זה. ואילו ישראל - שיבתו ביציאתו. כעם אחד יצא לגלות, וכעם אחד הוא מתחילה לשוב למולדתו. כל שבוי הגלות רואים את עצם בני עם אחד - למרות הפילוג לעודות ולזרמים ריעוניים; כולם מכירים רק תורה אחת ויכולם להתפלל יחד בבית אחד - ותפילה אחת יוצאה מפי כולם.¹⁰

ודומה, שככל הדברים האלה ורמזים בספר בראשית. לוט נפרד מאברהם, ישמעאל מיזחק, עשו מיעקב; והחוק שהביא לידי הפילוגים האלה הביא גם לידי התפלגות שבטי רחל משבטי לאה - ובטומו של דבר פילג את ישראל לשני בתים. אולם כל קרע הנעשה בקרב ישראל סופו להתחנות. והתפישות יוסף עם אחיו במצרים אינה אלא רמז להתחפישות הלאומית הגדולה, העתידה לאחד את כל שבטי ישראל ולהפוך אותם לעם אחד. וכן אתה מוצא בספר יחזקאל (ל'ז, ט-כח); הנביא נצטווה שם לקחת שני עצים - המਸמלים את יהודה ואפרים - ולקרב אותם "אחד אל אחד... לעצ אחד", עד שייהנו לאחדים בידיו. וזה הוא הרמז הנרמז לו על ידי כך: במסגרת עולם השניות נאלץ ישראל להתפלג לשני בתים. אך הויאל ואלהי ישראל הוא אחד ושמו אחד, גם ישראל עתידיים להיות גוי אחד; וההתפלגות יכולה להיות רק תופעה ארעית בישראל, וסופה להתבלט מפני אחדות ה' ושם. ונמצא, שאוთה אחדות אידאלית, העתידה לההנגולות במלואה זו.

10. פילוג של ממש עודיע ניכר בהבדל שבין יהודים קראים ובין רבנים. אך דומה שגם קרעים אלה מתחילה להתחנות. ועל כל פנים היחס המספרי שבין הפלגים נוחן רק סכמי קלוש להמשן קיומו של הפילוג.

פילוג דתי ורב משמעותו ניכר ביהדות שבמדינות הים. אך הזרמים שנוצרו בעקבות הפילוג הווים הם כולם חדשים וחליים באקלים הרוחני של ארץ ותקופתם. וניסיון העבר איננו נתון להרשותם. סיכוי רב להעביד את מטעם הרוחני לארץ אחרת או לתקופה אחרת. וכעין זה יש לומר גם כן שאר כל הפילוגים שנוצרו בדורות האחרונים בארץ ובחוץ לארץ; עדין לא הגיע הזמן לשפט על כושר עמידתם.

לעתיד לבוא, ניכרת בישראל כבר בעולם הזה - גם בשעה שעדרין השניות שליטה ומפלגת את האומות וגם את ישראל.

(2)

ונראה, שדברים אלה רמזוים גם במדרשי חכמים על האבנים שיעקב שכוב עליהם בצאתו לחן (בראשית ורבה פרשה סח יג). לשיטה אחת, לך י"ב אבניים; ו"כיוון שנתאחו י"ב אבניים זו לו, ידע שהוא מעמיד י"ב שבטים". ולשיטה אחרת, לך שתי אבניים; וכיוון שנתאחו שתי האבניים זו לו, ידע שלא יצא ממנה זו עפּסול, כדרך שיצא מאברהם ומיצחק.¹¹ והרי כאן רמז ברור לכל מה שנתבאר לעיל. יעקב ידע שעתידים בניין להתפלג לשניים עשר שבטים או לשוני בתים, השונים זה מהו וחולקים זה על זה - ולפעמים אף נלחמים זה בזו. ו מבחינה זו אין הוא יכול להיות שונה מאמותיו, שהעמידו אמות שנות החקוקות זו על זו ונלחמות זו בזו. אך הוא קיווה לראות את הפלא הגדול של אחותות ישראל, העומד בוגוד הריף למנהיגו של עולם. באבותיו נתקיים חוק הפילוג, לפיק בitem "שרי בחיבורו וסימ בפ'ירודא"; ואילו בו יתקיים חוק "את והב בסופה",¹² הגונוג רק בישראל בלבד; ולפיק ביתו "שרי בפ'ירודא - וסימ בחיבורא".¹³

ואפשר שככל נתכוונו חכמים גם במדרשים על פגישת יעקב עם יוסף במצרים. לדעתם, יעקב לא נפל על צוראי יוסף ולא נשקו, לפי שהיה קורא את שם.¹⁴ ואפשר שגם כוונה הדברים: בכל אותן כ"ב שנים שיטף נער מבית אביו, היה יעקב מתהיסר על תקרע שפיגל את ביתו. שהרי יוסף נפרד מ一族ו - בדרך שלוט נפרד מאברהם, ישמعال מיצחק, ועשה מייעקב. אך עתה הוא היעדר להתפישות הגודלה שבין יוסף ובין אחיו; כל שבטי ישראל חזרו להיות "נפש אחת", ובית ישראל חזר להיות בית אחד - למדות הפילוג הנורא שאימים על שלמותו. בחיבור זה של אחריו הפילוג ראה יעקב קרן אור מעולם ואחרות שורחה בתוך עולם השניות. והוא נתן לו ביטוי על ידי קריית שמע, המUIDה על אחדותה זו.

ה. התישבות שבטי ראובן וגדר בעבר הירדן

מזכיר עתה להעברת הבכורה מרואבן ליוסף. כבר הוכחנו לעיל, שנטילת הבכורה מרואבן גלויה גם בבחירה שנתקימה בין שבטי רחל ובין שבטי לאה: נבחר בכור בניה של רחל כתה בכור בניה של לאה. מבחינה זו הרוי בחירה זו דומה לבחירה שנתקימה כבר באברהם וביעקב: יוסף נבחר מרואבן - בדרך שאברהם נבחר מלוט ודרך שיעקב נבחר

יש שם עוד שיטה, ולפיה לך יעקב שלוש אבניים; ולשיטה זו,இיחוי האבניים רומו לאחרותם שבין מידותיהם של אברהם, יצחק וייעקב. דאה קידושין ל ע"ב.

על' פ' והר ח"ב סבא דמשפטים צ"ה; אורות הקודש, כרך א, חלק א, פרק יא. ראה מ"ז, כת, רש"י ד"ה ויבן על צוראי עוז.

שׁ וַיָּרֶא עָד־עֹלָם : וְשָׂמֵתִי אֶת־זָרָעָךְ כַּעֲפָר הָאָרֶץ אָשֶׁר | אָמַ-יְכַל אִישׁ
חַלְמֹתֶת אֶת־עֲפָר הָאָרֶץ זָמַן־זָרָעָךְ יָמָנָה : קָוָם הַתְּהִלָּךְ בָּאָרֶץ לְאָרֶץ
יְחִילָה כִּי לְקָה אֶתְנוֹהָ: וַיָּאֵל אֶבְרָם וַיַּבָּא וַיֵּשֶׁב בְּאֶלְגִּי מִמְּרָא אָשֶׁר
בְּחִבְרוֹן נִבְנָה־שָׁם מִזְבֵּחַ לְיְהוָה :
רַבִּיעַ יַד אַנְיָה בִּימֵי אָמְרָפֵל מֶלֶךְ־שְׁגָנָר אַרְיוֹד מֶלֶךְ אֶלְסָר כְּדָרְלָעָמֶר מֶלֶךְ עַיְלָם
אֶבְרָם, אַחֲרָיו מִתְּבִיב, בְּמִישָׁרִי מִפְּרָא דְּבָכְרוֹן, וּבְנָא תְּפָן מִרְבָּחָא גְּדוּלָה, יְהִי א. וְהַנָּה,
בִּימֵי אָמְרָפֵל מֶלֶךְ דְּבָכְלָה, אַרְיוֹד מֶלֶךְ דְּאֶלְפָר, כְּדָרְלָעָמֶר מֶלֶךְ דְּעַיְלָם,

(טו) אשר אם יכול איש, בשם שאי אפשר לעפר להמנות, כך רשיין
זרען לא ימנה.⁶³

(יח) מمرا, שם אדם.⁶⁴

יד (א) אַמְוֹסָל, הָוָא נִמְרוֹד שָׁאָמָר לְאָבָרָהּ פָּל לְתוֹךְ כְּבָשָׁן
הַאֲשָׁר⁶⁵. מֶלֶךְ גּוֹיִם, מָקוֹם יְשִׁיחָוּ "גּוֹיִים", עַל שֵׁם שְׁנַתְּנַכְּבָעָו
שְׁמָה מִכְמָה אֻמּוֹת וּמִקְמוֹת וּמִהְלִיכָה אִישׁ עַלְיָהּ, וּשְׁמוֹ תְּדָעֵל.
לוּוּס⁶⁶. 63 כתograms אתונקס. — בְּדַרְמָסְפִּיךְ בְּסָבָסְוּ: "וְשָׁמַית תְּדַרְמָסְפִּיךְ כַּעֲפָר הָאָרֶץ,
שִׁיחָוּ מִסּוֹרָה בְּכָל הָעוֹלָם כַּעֲפָר הַמְּפֹורָז, וְעוֹשָׂא אֵין שָׁאָר אַלְבָלָם אַלְבָלָה
כֵּן אֵין יִשְׁאָל אַין הָעוֹלָם מִתְּקִים שָׁאָמָר הַחֲבָרָבוֹן (תְּלִין כו., ז), אַבָּל לִימּוֹת
הַמִּשְׁתְּלִין כְּתָל שְׁמַקְמָה בְּלִין כְּךָ פָּל וּרְקָוָן כָּל הַעֲלָמָן שָׁאָמָר: וְלִקְהָתָה
עַמִּים (לְהַלְלָם, ז). וַיַּאֲהַל אַבְרָם, שָׁחוּת לְאַשְׁתָּו שָׁאוּרָה שָׁאוּרָה מִלְּדָרָשָׁר מִנְחָה⁶⁷)
שָׁאָמָר לוּ הַבָּהָר וְשָׁמַתָּי אֶתְדוֹר, חֹר לְהִי⁶⁸, עַיְלָה הַתְּלִין הַחֲשָׁבָן שִׁיחָה מִפְּרָזָה⁶⁹)
מִקְרָוּ בְּכִי סְרָךְ מָא. עַיְנָן מִקְרָא שִׁינְיָה שְׁלָעָרָה שְׁלָעָרָה שִׁיחָה מִפְּרָזָה⁷⁰)
וַיַּאֲהַל אַבְרָם, הָוָא דָבָר חֲדָשׁ וְלֹא מִצְמָתָה מָקוֹר. 64 בְּדַרְמָסְפִּיךְ: "וְאַלְוִי מִרְאָר,
שְׁפָדָר כְּעֵץ. אַשְׁר בְּחָבְרָן, שָׁחַרְבָּר אֶת עַצְמָה לְהַבָּהָר", ע.כ. גּ. בְּמַבָּא דְּאֶלְפָר,
לוּ מָקוֹר. 65 עַירְבִּין, נ.א.

יד (א) מֶלֶךְ גּוֹיִם. שֵׁם מִדְיָנָה כְּמוֹ עַיְלָם, כִּי שָׁוֹשָׁן. הַכְּרִיה אַרְמוֹן רַאֲבִיעַ
הַיָּה בְּתוּכָה⁷¹, או מֶלֶךְ גּוֹיִם וְלֹא הַזְּכִירִים⁷². וְהַטְּעָם כִּי הָם אַחֲרִים
מִהְשְׁנָעָרִים וְחַכְּרִיָּהִם.

יד (א) מֶלֶךְ גּוֹיִם. שֵׁם מִדְיָנָה אֲשֶׁר בְּעַילְמָה המִדְיָנִית (וְנִיאָל ח. ב.). 47 מֶלֶךְ
שֵׁל חָבָר עַמִּים שְׁהָיוּ מִדְיָנִית אֶחָת, וְלֹא הַכְּרָד אֶת לְאַמְוֹרָה, כְּמוֹ הַשְׁעָרִים
וְהַכְּרִיָּהִם שֶׁכְּלָא אֶחָד הַיּוֹה מִדְיָנִית לְאַוְמָת שֶׁל אֶחָד. ראה רשיין.

(טו) ושְׁמַתִּי אֶת זָרָעָךְ כַּעֲפָר הָאָרֶץ, עַל דַּרְךְ הַפְּלָגָה, וּכְنָ: כְּחֹול רַדִּיק
הַיִּם (לְהַלְלָן לְבָבָיְגָן), כְּכָבָכִי הַשְּׁמִים (לְהַלְלָן כְּבָבָיְגָן). וּבְדַרְשָׁן⁷³
הַמִּשְׁלִים, לְעַפְרָה וּמִשְׁלִים לְכָבָכִי הַשְּׁמִים, בּוֹמָן שָׁאַן עֲוֹשֵׁן
רְגִזְנוֹן שֶׁל מִקּוֹם. הַיּוֹרֵד כַּעֲפָר לְדֹשָׁה וּבְזָמָן שְׁעוֹשִׁין רְגִזְנוֹן שֶׁל מִקּוֹם
יְהִיּוּ כְּכָבָכִים לְרוּם. גּוֹם זָרָעָךְ יְמָנָה, אָם יְהִיּוּ זָהָרָה וְהַוְּאָלָא
לָא, כְּלָוּמָר בְּמוֹ שָׂהָא אִי אֶפְשָׁר גּוֹם זָהָרָה כְּנָן. וְכֵן הַיְהֹופָן כְּוֹשִׁי
וְגּוֹם⁷⁴ גּוֹם אַתְּמָה תְּכָלָה לְהַטִּיב (יְהִיּוּ גּוֹם כְּבָבָיְגָן).

(ו) לְאָרָכה, מִמְּרוֹחָה לְמִזְרָבָה. וְלִיחָבָה מִצְפָּה לְדֹרוֹם.

(יח) וַיַּאֲהַל אַבְרָם, הַעֲתִיק שֵׁם אֶהָל וּנְתָה אֶהָלָו מִמְּקָוּם
עַד שָׁבָא וּשְׁבָבָא בְּאֶלְגִּי מִמְּרָא, וְאַיִן זָהָרָה שָׁוֹרָר לְמַעְלָה⁷⁵,
כִּי אַתָּה הָיִה מִשְׁוּר אֶחָר וְשָׁם בְּעַל הַמִּקְומָה מִרְהָה, וְזָהָה
מִשְׁרוֹת שְׁנִים אוֹ יְוָהָרָה לְאַדְמָה הַנְּקָרָא מִרְהָה אַחֲרִי אַשְׁכָּל וְאַחֲרִי
עַנְרָא. אַשְׁר בְּחָבְרָן, בְּגַבּוֹל חָבְרָן. וַיְכָן שְׁמָזָבָה לְהָה, שְׁהִיּוּ קְרוֹא
שֶׁמֶן כְּבָנִי אַדְמָה לְשָׁם הָאֶל מִקּוֹם הַמִּזְבְּחָה אֲשֶׁר בָּנָה וּבְכָל
שְׁהִיּוּ קְנוּבָה שֶׁמֶן מִקְומָה הָיָה גּוֹנָה מִזְבְּחָה וּקְרוֹא בָּשָׁם הָה.

יד (א) וַיָּהִי בִּימֵי אָמְרָפֵל, בָּאוֹתָם הַזּוֹמְנִים שְׁהִיּוּ אֶלְהָמִלְכִים

48 צְבִיִּים בְּאַגָּדָה בְּרָאשִׁית פְּלִיטָה בְּמִדרְשָׁה אֶגדָה וַיָּצָא כָּחָ. יְהִי 49
הַפְּסָוק שֵׁם: הַיְהֹופָן כְּוֹשִׁי צְבִי וּגְמָר הַכְּבָרָהוּ גּוֹם אַתְּמָה לְהַיְהָ
50 יְהִי. וְרָא דָאֲבִיעַ שֵׁם.

רש"ג (יח) בְּאַלְנִי, שְׁתָחַ נְטָעִים וְאַלְנָות.

יד (א) עַיְלָם, כִּיזְוָתָא.⁴

4 רָהָא לְעַילָם, כְּבָבָיְגָן.

רַמְבָּן שֶׁלָּא נְמַעַן מִלְשָׁכוֹן עַמָּהּ, כְּדָבְרִי רְשִׁיָּי. וַיַּדְרֵר עַד בְּכוֹתַה הַצִּדְיק
שֶׁלָּא נְפַל חַבְלוֹ בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר שָׁמַה הַרְשִׁיעָה, כִּי לֹא יִנוֹח שְׁבַט הַרְשִׁיעָה
עַל גּוֹרֵל הַצִּדְיקִים (תְּהִלִּים כָּהָגָה ג), וְכֹל עַרְיָה הַכְּכָר רַעַיָּה וְחַטָּאתִים
לְהָיָה מָאֵד כִּי עַל נְהַפְּכוֹן, אֲפָל פִּי שְׁכָל בְּנֵי כְּנַעַן שִׁיחָה תְּוּבָה
גְּדוֹלָה כִּי כֵן תְּחֹבֵב!⁶.

(י) קָוָם הַתְּהִלָּךְ בָּאָרֶץ לְאָרֶכה וְלִרְחָבָה. יַתְּכַן שָׂהָר רְשָׁוֹת
כְּרָצְנוֹג⁶², אָמָר לוּ בְּכָל אֲשֶׁר תְּרַחְצָה לְלִכְתָּב בָּאָרֶץ לְךָ, כִּי אֲהִיה
עַמְקָם וְשְׁמַרְתִּךְ מִרְעָת הַגּוֹיִם כִּי לְךָ אֶתְנָגָה, כְּלָוְמָר שְׁלָךְ תְּהִלָּה
וְאָמָתָה מִצְוָה שִׁילָךְ בָּה כָּל אֲרָכה וְרָחָבָה לְהַחְזִיק בְּמַתְּנָתוֹ כַּאֲשֶׁר
פִּירְשָׁתִי⁶³, לֹא נְצָטוֹה לְעַשְׂוֹת זוּ מִיד, וְהַנָּה עָשָׂה כֵן כִּי עֲתָה הִיּוּ
בְּמִזְרָח וְאַחֲרָן כֵן הַלְּךְ אֶל אָרְצָן פְּלָשָׁתִים שָׂהָרָה בְּמִזְרָח וְהַנָּה
הַמְּעָזָה בְּחַיּוֹ. וְטַעַם לְךָ זָרָעָךְ שְׁגָנָר⁶⁴ בְּמִזְרָח בְּמִזְרָח מִעְכָּשִׁי
לְהַנְּחִילָה לְזָרָעָךְ, כְּמוֹ שָׁאָמָר רַבּוֹתִינוֹ⁶⁵ יוֹרֶשהָה הָיא לִהְם
מִאַבְרִיתָהָם. וְעַל דָּרְךְ הַפְּשָׁת יַתְּכַן שִׁיחָה מִזְרָח עַלְיָה וְנְשִׁיא
אַלְהִים בְּתוֹכָה בְּכָל מִקּוֹם שִׁילָךְ בָּאָרֶץ.

יד (א) וַיָּהִי בִּימֵי אָמְרָפֵל מֶלֶךְ שְׁגָנָר. הַמְעָזָה הַזָּה
61 וְדַקְאָה ח. ג. 62 כְּבָבָיְגָן וּכְבָבָיְשָׁ: שְׁהִיּוּ זָהָרָה
פִּידּוֹשׁ בְּכָל אֲשֶׁר חָלָבָה לְאָרָכה וְלִרְחָבָה אֶל תְּרִיאָה כִּי אַיִלְוָר
פִּידּוֹשׁ בְּכָל אֲשֶׁר חָלָבָה לְאָרָכה וְלִרְחָבָה אֶל תְּרִיאָה כִּי אַיִלְוָר
בְּבָבָיְגָן שְׁגָנָר⁶⁶ הַזָּהָרָה לוּ מְרוֹעָת אָמָר לוּ (כְּפָסָק טו) לְךָ אֶתְנָגָה
שְׁהִיּוּ זָהָרָה לְבָבָיְגָן (כְּבָבָיְגָן שְׁגָנָר זָהָרָה גְּגָעָבָה). עַזְיָה בְּפָשָׁת דְּכָבִים
עַל הַזָּהָרָה וְכָל אֲשֶׁר מִזְרָח בְּבָבָיְגָן שְׁגָנָר זָהָרָה גְּגָעָבָה
(ד) שְׁגָנָר זָהָרָה לְבָבָיְגָן, שְׁגָנָר זָהָרָה לְבָבָיְגָן, שְׁגָנָר זָהָרָה
עַל הַזָּהָרָה וְכָל אֲשֶׁר מִזְרָח בְּבָבָיְגָן, שְׁגָנָר זָהָרָה לְבָבָיְגָן
63 כְּבָבָיְגָן עַזְיָה. בְּס"ב שְׁמַזְזָה בְּפָסָק הַפְּסָוק.

חִזְקָנִי אֲפָל כְּרִידָן שְׁנַתְּתַלְוָת לְךָ אֶתְנָגָה, לְזָהָרָה וְלִיְלָעָמָד⁷⁷. אֲחַדְיִ הַפְּרָד
לְוַטְּ מִעְמָרוֹ, שֶׁלָּא יְהָא לְלַוְת טְעָנָה עַל אֲבָרָהָם אַנְיָחִיךְ וְהַיּוּה לְ
חָלָק עַמְקָם בָּאָרֶץ.

(ז) קָוָם הַתְּהִלָּךְ בָּאָרֶץ, לְהַחְזִיק בָּה.
(ח) וַיַּאֲהַל אַבְרָם וּבָבָא וּשְׁבָבָא, הַיּוּה לְכָתָוב וְיַבָּא אַבְרָם וְיַאֲהַל
67 כֵן נְכוּן עַזְיָה כְּבָבָיְגָן.

סְפָוָנוּ (יב) אַבְרָם יַשְׁבָּה בָּאָרֶץ גְּנָעָן. אֲפָל עַל פְּסָדָום וְחוּבָרָתָה הַם
מְגַבּוֹל הַכְּנָעָנִי מִכֹּל מִקּוֹם יוֹשְׁבִּי הָאָרֶץ לְאָהִי כֵן כְּנָעָנִים אָוּ. אִמְרָ
אָסְנָן שְׁאָבָרָם בְּחַרְבָּה לְשִׁבְתָּה אֶתְנָגָה הַמִּזְרָח מִן הָאָרֶץ שְׁהִיּוּ יוֹשְׁבִּים
בּוּ בְּנֵי כְּנָעָן, שְׁלָא הָיוּ כָּל כְּרָעִים כָּנְשִׁים סְדָוָם¹⁴, וְלֹא קְרָב
לְגַבּוֹל סְדָוָם כָּל.

(יד) אֲחַדְיִ הַפְּרָד לְוַטְּ. וְלֹא אָמָר זה בְּהִוּת לְוַטְּ עַמוֹּ פָּנָ בְּכָבְדוֹ
תִּתְמַרוּ וְתַגְנַגְוּ לְוַטְּ וְרוּעִוּ וְיַחְמַצְוּ לְגַזּוּל¹⁵.

14 כְּמוֹ שָׁאָמָר זָהָרָה בְּפָסָק, שאָמָר זָהָרָה. וְהַיּוּ וְמִכְּבִּין וְאַבְרָכָנָל. 15 כְּמוֹ שָׁאָמָר זָהָרָה

קסה

(ב) [בבב], ר' לעמם ור' לבריות⁶⁶, בריש, שנעהלה בריש⁶⁷. ר' ש"י שנא, שנא אבוי شبשים⁶⁶, שמאהר, שם⁶⁶ אבר לעף⁶⁸ לקפון ולמהה בתקביה⁶⁹, בבלע שם העיר.

(ג) עמק השיים, נך-שמעיל שם שהוניבו שורת הרובח. הוא ים המלח, לאחר זמן נמסר הים לתוכו ונעשה ים המלח. ומדרש אנגדה⁷⁰ אומר שנחטבקע האזנים נסכיבותי. ונמשכו יארורים לתוכו.

(ד) שטים עשרה שנה עברו, חמשה מלכים דללו את כדרלעומר. 66 תנומה לד. ח. 67 שם, "שענשה שעש" – "ענבר...ענבר...", ליתא בדיין. 68 שם: ענוף. 69 שם: "שמאכ: שאמר אלה באבר על בעמי עב". 70 ביר. מ. ה.

(ג) כל אלה חבירו מהבנין הקל-תשדריט, מכיוון שרשת אוותם בשיד ר' באב' (בר' כו ב' ור'), ותשם בסיד דגלי (אויב ג', כ') כמו פת הרים. עמק. מושך עצמו ואחר עמו⁴⁸, כמו אל באפק-תוכינני-תיה' ו- (ב), ⁴⁹ וכן הוא עמק ים המלח.

(ד) וטעם ושלש עשרה. בשלש עשרה, כמו כי ששת ימים עשה הארץ (שמות כ יא)⁵⁰. ובעל סדר עולם⁵¹ חביב⁵² ודעתו רחבה מדעתנו.

48 לקרו פמיין. 49 זיאל בחמתיך הייסרי, שהמלחה אל חזרה. יש שרואים לכך יישוב שציר להיות: אל בקסק' ותיכני (חולמים לו, ב). כשהמלחה אל כתובנה רק פעם אחד ונזכר פעמיין. ה' אל בקסק' והוכני ואל בחמתיך טרני. 50 שוכנותה: כשותה. 51 פ' א. 52 חבר את שלוש שערת ששת ימים עשרה.

כל אחד במקומו היה המלחמות האלה שホール ומספר, וכן: **והי רדייך**, **בימי אחوروש** (אstor א). והודומים לו. וכותב הספור זהה בתורה להודיעו יושר לבב אברהם עם האל ובוטח בו בכל דבר. כי כמעט אנשים רדף אחר ארבעה מלכים, ולהודיעו כי ראוי לאדם למסור עצמו למקום סכנה להציג קרובו כמו שעשה אברהם אבינו. כדר לעומר, מלא הדרא. מיל גרים, מקום שמנו גרים, לפי שתייחסו אותו המקום מעמים מאוטפים מזה ומהזה.

(ב) עשו מלחמה. עתה מספר המלחמה שהיתה ביןיהם בעמק השדים, לא המלחמות הראשונות שהיו ביןיהם עד שהכינוו ארבעה מלכים את החמישה עד שהיו להם עבדים.

(ג) כל אלה, הארבעה עם החמשה. אל עמק, כמו בעמק, וכן ואל הארון חתן את העדויות (שמות כה כב). השדים, כתרגומו של קליאן⁵¹, והודש לחסרון המכפל, כי בשני שרשים נמצאו שדה וshedot. מן שדה ומן שד: ישדר לי יעקב (הושע יא). השדים הוא ים המלח, והוא העמק היה סמוך לים המלח, או הוא עצמו נעשה אחר כן ים, והוא הנקרוא היום ים המלח והוא גבול ארץ ישראל כמו שכותוב⁵².

(ד) שיטים עשרה שנה עברו, שהיינו עבדים נושאינו מנהה. ⁵⁴
ב' כו ו לא הביאו לו מנוחה. פירוש ובשנת שלש עשרה ⁵⁵ מרדו, מרדו
ז' ב' 52 נזכר בלאם ג' י' (53) השלמה ע"ש. ⁵⁶ וראה ספר החדשין (שדו).
ח' ג' י' (53) נזכר בלאם ג' י' (54) רשי' זבב' ע'.

(ג) **השודם, אלסידין⁵.** ים המלח, הימית המתחה⁶.
(ד) וילש עשרה שנה, ובוננה: השלש עשרה מרדין⁷.
5 שם מקומ, ואינו רוبي שדות. 6 כך נקרא ים המלח בערבית לפי שאנן בו
7 בכתוב כתבי: אמר שי' ג' בפרשך לך ל', שום כל חי, ימייה' קטנה ים.

רמב"ן
לאברם להוות כי ארבע מלכיות העמודנה למשול בעולם
וכסוף יתגברו בינו עלייהם ויפלו כלם בידם, וישיבו כל שבותם
ורוכשים, והיה הראשון מהם מלך בכל כיון הארץ, כדוחטיב אונת
הוא רישא די דהבא (דניאל ב' לח), ואולי אלסר שם עיר במדין או
בפרס⁶⁶, ועילם בעיר ההיא המליך⁶⁷ מלך יון, והוא המלך הראשון⁶⁸,
ומשם נפחס ממלכוו שנחצ דריש. וכבר הוכיחו זה רבותינו
רבי יוסי אמר שיש שנים מלכו בעילם, ואחר כך נפתחה
מלכוו בכל העולמות כולם. וממלך גוים המליך על עמים שונים אשר
שmenoו עליהם לראש ולקץן, ורמו למלך רומי אשר המליך על
עיר מקובצת מעמים דרים בתיים ואדרום יותר גוים. וכך אמרו
בבראשית רבה⁶⁹ אמר רבוי אבני כשם שפחחה בארכע מלכיות, כך
איינו חותם אלא בארכע וכו': ושם⁷⁰ עוד והיה בימי אמරפל מלך
שגען זו בכל. אריווך מלך אלסר, זו מדין⁷¹. כדROL עומר מלך
עלם, זו יון. והתריע מלך גוים, זו מלכות הזה שהוא מכתbatch
טרוניינ⁷² מכל אומות העולם⁷³.
(ב) זוטעם וממלך בלע, מפניה שלמלך על עיר קטנה ואנשים בה
מעט⁷⁴, ולא שם לו על פני חוץ.